

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.2:122

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.22>

КОМПАРАТИВІСТИКА У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗВ'ЯЗКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Беньківський Володимир Олександрович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
(Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

У статті розглядається роль і значення компаративістики у вирішенні кримінально-правових питань і, зокрема, у питання причинних і непричинних зв'язків у кримінальному праві.

Визначена певна програма компаративістських досліджень у рамках поставленого завдання.

Розглядається й установлюється сутність компаративістики в її філософському розумінні як методологічної основи для визначення правової компаративістики.

У зв'язку з визначенням правової компаративістики розглядається й суміжне до неї поняття «юридична компаративістика».

Зазначається, що у філософії компаративістика розглядається як метод пізнання явищ, об'єктів. Водночас компаративістика або компаративістський підхід розглядається як частина конкретної науки, адаптованої до її принципів завдань, цілей.

Автором на основі зазначеного робиться висновок, що правова (юридична) компаративістика – це галузь юридичної науки; відповідно, кримінально-правова компаративістика – галузь кримінального права.

Зазначається, що компаративістський підхід може застосовуватися на різних рівнях кримінально-правових досліджень. Зокрема, у рамках КК України можливе проведення компаративістського дослідження причинних і непричинних зв'язків у межах однойменних (схожих) норм та інститутів України й зарубіжних країн.

Автор уважає, що в рамках компаративістських досліджень кримінально-правових питань важливо знайти спільне, те, що об'єднує підходи до розуміння місця й значення причинних і непричинних зв'язків у різних правових системах.

Автор пропонує в цьому зв'язку розглянути поняття «комплексна теорія кримінального права», під якою варто розуміти таку теорію, у межах якої в рамках різних правових систем вибудовані спільні підходи до розуміння тих або інших правових феноменів.

Для дослідження ролі й значення причинних і непричинних зв'язків у кримінальному праві важливим є вивчення різноманітних теоретичних дефініцій, а також законодавчих визначень кримінального правопорушення (злочину) різними авторами

й у межах різних кримінально-правових кодифікованих актів, які розроблені в законодавстві найбільш провідних країн світу.

Зокрема, важливо розглянути в межах компаративістського підходу визначення (дефініції) злочинів або кримінальних правопорушень як в Україні, так і в країнах континентальної та англосаксонської правової систем.

Ключові слова: компаративістика, кримінальне право, зв'язок, причинний зв'язок, злочин, кримінальна відповідальність.

COMPARATIVE STUDIES IN SOLVING THE PROBLEM OF CONNECTIONS IN CRIMINAL LAW

Benkivsky Volodymyr Oleksandrovich,
Candidate of Law Sciences,
Assistant at the Department Criminal Law
Policy and Criminal Law
(Institute of Law, Taras Shevchenko
National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine)

The article considers the role and importance of comparative studies in solving criminal law issues and in particular, in the issue of causal and non-causal links in criminal law.

Within the framework of the specified, the certain program of comparative researches within the limits of the set task is defined.

The article considers and establishes the essence of comparative studies in its philosophical sense as a methodological basis for determining legal comparative studies.

In connection with the definition of legal comparative studies, the related concept of "legal comparative studies" is also considered.

It is noted that in philosophy comparative studies is considered as a method of cognition of phenomena, objects. At the same time, comparative or comparative approach is considered as part of a specific science adapted to its principles of tasks, goals.

Based on the above, the author concludes that (legal) comparative studies are a branch of legal science; accordingly, criminal law comparative studies are a branch of criminal law.

The article notes that the comparative approach can be applied at different levels of criminal law research. Under the Criminal Code of Ukraine, it is possible to conduct a comparative study of causal and non-causal connections within the eponymous (similar) norms and institutions of Ukraine and foreign countries.

The author believes that in the framework of comparative studies of criminal law issues it is important to find common unifying approaches to understanding the importance of causal and non-causal connections in different legal systems.

The author proposes to consider the concept of a complex theory of criminal law, which should be understood as a theory within which in different legal systems there are common approaches to understanding legal phenomena.

To study the importance of causal and non-causal links in criminal law, it is important to study various theoretical definitions, as well as legislative definitions of criminal offense (crime) by different authors and within different criminal codes developed in the legislation of leading countries.

In particular, it is important to consider within the framework of a comparative approach the definition of crimes or criminal offenses both in Ukraine and in the countries of the continental and Anglo-Saxon legal systems.

Key words: comparative studies, criminal law, connections, causation, crime, criminal liability.

Перш ніж перейти до вирішення основного питання статті необхідно уточнити сутнісну характеристику компаративістики як частини методології науки, зокрема, і в межах кримінально-правових досліджень.

Компаративістика (від лат. *comparatives* – порівняльний) – з погляду узагальненого та методологічного підходу до цього методу пізнання це порівняльний аналіз категоріального апарату й окремих понять у межах певних систем наукових знань [1].

У філософії компаративістика або компаративістський підхід розглядається як частина (аспект) загальнонаукового компаративістського методу. У праві та кримінальному праві, зокрема, компаративістський метод – дослідження правових питань шляхом порівняння, як і структурних елементів права, кримінального права.

Ідеться про порівняння:

- 1) змісту основних понять кримінального права в різних правових системах;
- 2) «зовнішніх» форм, тобто того, які «термінологічні» елементи використовуються для опису зазначених понять.

Необхідно зазначити, що правову компаративістику інколи називають (іменують) юридичною компаративістикою.

Таке порівняння є передумовою для здійснення логічних операцій, умовиводів, імплікацій, узагальнень.

У межах конкретних наук і, зокрема, кримінального права узагальнення в найбільш розвинутому вигляді має вигляд наукової доктрини.

Повертаючись до філософського підходу, можемо констатувати, що у філософії науки [2, с. 535–536] компаративістику розглядають у кількох значеннях:

- 1) як розроблений та узагальнений у філософії метод пізнання явищ (об'єктів);
- 2) як наукову теорію порівняння явищ (об'єктів) з метою узагальнень або узагальнених висновків щодо комплексу наукових проблем;
- 3) як частину конкретної науки, адаптовану до її принципів, завдань, цілей [3, с. 56].

У межах кримінального права компаративістика в її «концентрованому» значенні – частина цього права, що аспектно обґрунтовує кримінальну відповідальність особи (або звільнення від такої) за скоєння кримінального правопорушення.

Відповідно до зазначеного, правова (юридична) компаративістика – галузь юридичної науки; кримінально-правова компаративістика – галузь кримінального права. Принаймні саме такий підхід розглядається в теорії кримінального права України.

На думку автора представленого дослідження, не можна вести мову про те, що компаративістика є частиною кримінального права й, зокрема, кримінального права України; компаративістика не частина будь-якої науки, а метод дослідження проблемних питань наук і, зокрема, кримінально-правової науки. Цей висновок ґрунтується на універсальному характері такої методичної дисципліни, як компаративістика, яка має широкий «спектр» застосування як у природничих, так і в гуманітарних науках.

Вищезазначені твердження (незважаючи на їх очевидність) важливі, зокрема, на думку автора, тому, що вони дають змогу визначити напрями («сектори», «сегменти») досліджень каузальних і некаузальних зв'язків у кримінальному праві.

Зокрема, можливі такі варіанти компаративістського дослідження:

- 1) компаративістське дослідження каузальності й некаузальності в рамках чинного кримінально-правового кодифікованого акта (кодексу) України [4, с. 27];
- 2) компаративістське дослідження каузальності й некаузальності, що має темпоральний характер: дослідження різночасових кодифікацій норм зазначеного кодифікованого акта;
- 3) компаративістське дослідження каузальності й некаузальності шляхом порівняння однойменних (схожих) норм та інститутів України та зарубіжних країн.

Що стосується п. 2, то видається можливим порівняння положень Кримінального кодексу (далі – КК) України від 28.12.1960, який утратив чинність із 01.09.2001 [5], і положень КК України від 05.04.2001.

Перелічені вище позиції компаративістського дослідження каузальності й некаузальності в кримінальному праві характеризують його в широкому розумінні.

Разом із тим, на думку автора представленого дослідження, завдання з'ясування сутності й змісту каузальності та некаузальності в межах комплексної теорії кримінального права передбачає компаративістське дослідження однакових («однойменних») інститутів, норм у межах систем кримінального права різних країн.

Необхідно пояснити, що під комплексною теорією кримінального права, на думку автора дослідження, необхідно розуміти таку теорію, у межах якої вибудовані спільні підходи до сутнісного розуміння тих або інших правових феноменів, незважаючи на те що вони розглядаються в різних правових системах.

Зокрема, мова може йти про такі поняття, як «злочин», «кара», «кримінальна відповідальність», «причинний зв'язок» тощо.

Незважаючи на суттєві відмінності таких визначених Р. Давідом правових систем права, як романо-германське та англосаксонське (*common law*), зокрема, у питанні формальної характеристики злочину («каране діяння») підходи в названих системах збігаються.

Наприклад, співвідносний аналіз поняття «злочин» у країнах континентальної правової системи та видів кримінального правопорушення приводить до висновку про універсальний підхід у тому, що стосується зв'язку характеристики кримінального правопорушення з указанням на покарання, його санкціонований державою розмір; водночас наукові підходи відмінні під час характеристики матеріальної ознаки злочину [6, с. 168].

Що стосується ознаки «причинний зв'язок», то на неї прямо або непрямо вказує ознака «шкідливість діяння», що передбачається як у Загальній, так і в Особливій частинах кримінальних кодексів зарубіжних країн, зокрема в КК Республіки Польща, Італії та ін.

Як зазначав професор С.С. Яценко, загальний збіг між науковими підходами спостерігається між континентальною правовою системою та *common law*, зокрема, у тому, що стосується реалізації необхідності класифікації кримінальних правопорушень.

Стосовно уявлення про причинний зв'язок (критерії його значимості для кримінального права), то, на думку автора представленого дослідження, незбіг має концептуальний характер. Зокрема, якщо проаналізувати працю П. Лейленда «Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство: Англійський підхід» [7], то мова, скоріше, іде про «поліцейський» причинний зв'язок (точніше, значимі в кримінально-правовому розумінні ситуації його виникнення й аналізу).

На противагу цьому, у континентальній правовій системі розроблені фундаментальні теорії розуміння критеріїв значимого для кримінального права причинного зв'язку.

Установлені конкретні або загальні збіги, тотожності чи відповідності (якщо застосувати суто формально-логічну характеристику) однойменних (однакових) юридичних явищ – початковий етап компаративістського дослідження.

Зазначене важливо аргументувати з урахуванням визначених базисних напрямів компаративістського методу, запропонованих класиками юридичної компаративістики.

Зокрема, у відомій монографії Ансельма фон Фейєрбаха «Погляд на німецьку правову науку» (1810 р.) зазначається, що лише через спостереження подібностей і відмінностей і причин їх обох особливості і внутрішня природа можуть бути впізнані вичерпною мірою.

Ансельм фон Фейєрбах констатує, що лише через різнорідні протилежності протилежність стає повністю очевидною.

Отже, аналітика компаративістського дослідження полягає в такому:

- 1) установлення подібностей (зокрема подібних проявів каузальності й некаузальності) у межах однакових (однойменних) правових (кримінально-правових) явищ;
- 2) установлення відмінностей зазначених вище явищ;
- 3) з'ясування (хоча б у загальному плані) природи або причин виникнення зазначених подібностей і відмінностей у правових системах.

Ураховуючи попередню характеристику компаративістського підходу й пов'язаного з ним методу, можна, на думку автора дослідження, визначити низку завдань щодо з'ясування аспектів каузальності й некаузальності в кримінально-правовому стосунку.

Необхідно, на думку автора дослідження, сформулювати такі завдання:

- 1) визначити подібність теоретичного, кримінально-правового уявлення щодо каузальності в кримінальному праві зарубіжних країн та України;
- 2) визначити низку однойменних (однакових) теоретико-правових конструкцій, що характеризуються некаузальністю (некаузальними зв'язками) як певною іманентністю в межах правових систем окремих зарубіжних країн;
- 3) зробити узагальнення щодо теоретичного розуміння каузальності в кримінально-правових системах різних країн;
- 4) зробити теоретичні узагальнення щодо теоретико-правових конструкцій, для яких є характерним прояв некаузальності (наявність некаузальних зв'язків як елемента конструкції);
- 5) зробити низку висновків щодо сприйняття (несприйняття) теорією кримінального права України певних положень, уявлень щодо каузальності й некаузальності в правових системах окремих зарубіжних країн.

Відповідно, виникає певна «програма» дослідження, зокрема, проблематики зв'язків у кримінальному праві, яка може бути застосована в подібних дослідженнях.

Разом із тим у контексті компаративістського підходу важливо звернути увагу (як уважає автор представленого дослідження) на правову характеристику причинного та непричинних зв'язків (функціональних, зв'язків обумовлення тощо), пов'язаних із дефініціями злочинів, що надаються як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями з кримінального права, а також передбачені статтями кримінально-правових кодифікованих актів.

У цьому контексті, як зазначав професор С.С. Яценко, далеко не завжди в кримінальному законодавстві іноземних держав подається узагальнене визначення злочину чи кримінально-караного посягання [8, с. 32].

Стандартним для пострадянського уявлення про злочин (кримінальне правопорушення) є його визначення як суспільно небезпечного, винного, протиправного й караного діяння.

Водночас тлумачення ст. 11 КК України, у якій ідеться про характеристики кримінального правопорушення, передбачає, що кримінальним правопорушенням, на протиправу малозначному діянню, завдається істотна шкода.

Простежується причинний зв'язок виду «кримінальне правопорушення (злочин) – істотна шкода». Водночас не пояснюються ситуації, коли кримінальне правопорушення (злочин) учинюється бездіяльністю, оскільки, на думку автора представленого дослідження, у межах бездіяльності існує не спричинення, а обумовлення шкоди (зв'язок обумовлення).

На протиправу цьому, зокрема, М. Аллен уважає, що злочин може бути визначений як дія (або упущення чи стан справ), яка суперечить праву та яка може бути переслі-

дувана в кримінальному провадженні із супутнім наслідком – покаранням, що впливає із засудження.

На думку автора дослідження, у наведеній дефініції розглядається складний функціональний зв'язок, який передбачає зв'язок юридичного факту «дія» з іншими юридичними фактами.

С. Гіфіс визначає злочин як будь-який акт, який суверен розглядає як супротивний публічному благу, правопорушення, яке, за державною владою, є шкідливим для суспільства й, отже, є переслідуваним у кримінальному провадженні.

У цьому разі підкреслюється загальнонебезпечний характер злочину (делікту, кримінального правопорушення), який виявляється в завданні або спричиненні діянням суспільної шкоди.

Отже, можна вести мову про те, що компаративістський підхід у межах дослідження кримінально-правової проблематики загалом і, зокрема, в межах дослідження проблемних питань причинного й неприємних зв'язків у кримінальному праві є досить перспективним.

Список використаних джерел:

1. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. 2 вид. і доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
2. Булатов М.О. Філософський словник. Київ : Стилос, 2009. 575 с.
3. Беньківський В.О. Теорія порівняльно-правового підходу у вирішенні окремих питань кримінального права. Актуальні питання реформування правової системи України. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* / м. Дніпро, 5–6 липня 2019 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 56–58.
4. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 18 берез. 2016 року. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2016. 212 с.
5. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2020).
6. Словник законодавчих і нормативних термінів: термін. словник / укладачі : докт. юрид. наук М.І. Іншин, канд. юрид. наук І.М. Шопіна, Г.О. Якимов. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 487 с.
7. Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство: Англійський підхід. Київ : Основи, 1996. 207 с.
8. Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав : навчальний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2013. 168 с.